

→ TANYSGRIFIO / AELODAU / ALLGOFNODI

O'r Pedwar Gwynt

→ Dadansoddi / Cyfansoddi / Cyfweld / Adolygu

→ Tanysgrifio / Rhifyn print / Siop / Llyfrwerthwyr / Cyfrannu

DADANSODDI

Nid darbwylllo ond llesmeirio

Yr aruchel yn ei gyd-destun Cymreig

Keith Chapin

Amser darllen: 13 munud

04.12.2019

Y Bardd gan Thomas Jones, 1774 (Wikimedia Commons)

Cysyniad hynafol yw'r 'aruchel' a gafodd ei ddychmygu o'r newydd dro ar ôl tro. *Hupsous* yn

yr hen Roeg, *sublimis* yn Lladin, *sublime* yn Ffrangeg a Saesneg, *Erhaben* yn Almaeneg: mae'n dynodi uchelder arbennig (neu'r safle oddi tano, sef 'sub' 'limen' – yn llythrennol, o dan drothwy). Roedd 'arddull yr aruchel' (*stilus sublimus*) â'i holl ddefnydd o drosiadau llachar, cymalau coeth ac ieithwedd gain, yn rhan hanfodol o rethreg glasur, ond diffiniwyd yr aruchel mewn termau mwy arwyddocaol fyth gan ysgolhaig Groegaidd anhysbys (y cyfeirir ato wrth yr enw Longinus) tua diwedd y ganrif gyntaf Oed Christ. Roedd pwyslais y diffiniad hwn ar y *profiad* gerbron yr aruchel: nid darbwyllo ond llesmeirio oedd yn bwysig. Yn y cyflwr hwn, gallai rhywun hyd yn oed ymgolli nes methu ag ymwahanu oddi wrth yr hyn a fynegwyd, gan gredu'r hyn a glywid hyd nes teimlo fod y geiriau yn dod o'i enau ei hun; gallai'r llesmeirio fod mor rymus nes ysgogi emosiynau cryfach na phleser cyffredin. Fel mellten, felly, y dylai'r aruchel daro! Tu ôl i'r ymadrodd grymus roedd deinameg a allai gymell agwedd wleidyddol. Cyflwr cymysg ydoedd o ddarostyngiad a dyrchafiad y siaradwr a'r gwrandaŵr, a ddisgrifiwyd mewn gwahanol ffyrdd gan amrywiol theorïau'r aruchel.

Oherwydd mai pwysleisio effaith yn hytrach na thechneg ysgrifennu yr oedd y diffiniad hwn o'r aruchel, roedd modd addasu'r diffiniad i gwmpasu celfyddydau eraill, at gyfnodau eraill, ac yn fwy na dim, at wahanol fyd-olwg. Homer, Plato, a Demosthenes oedd yr awduron a ffeirid gan Longinus, a thrwyddynt dangosodd y tueddiad i ddefnyddio'r aruchel er mwyn clodfori clasuron yn ogystal â'r defnydd ohonynt er budd beirniadu moesau'r presennol. Yn ei farn ef, roedd y gallu i siarad yn aruchel yn perthyn i oes ddemocrataidd rhyddid, a gollwyd o ganlyniad i'r chwaeth am foeth bethau yn yr Ymerodraeth Rufeinig. Ond o'r tu mewn i draddodiad yr arddull uchel yr ysgrifennai Longinus, a pharhaodd y traddodiad hwn o leiaf tan drai'r rhethreg yn y 19g, er y gellid dadlau bod modd adnabod ei adlais mewn areithiau gwleidyddol hyd heddiw.

Herio'r aruchel er budd symrlwydd a chynildeb

Yn y 17g, heriwyd arddull yr aruchel gan Nicolas Boileau, sef bardd a beirniad Ffrengig a bwysleisiodd symrlwydd a chynildeb, yn enwedig yn nramâu clasur Corneille a Racine. Yn bwysicach nag arddull oedd yr hyn a ddywedid. Yr ystyr ddylai daro, a ddylai fod flaenllaw, nid tân gwyllt y geiriau. Cyfeiriai Boileau at ddatganiadau cryno a ddangosai holl fawredd, urddas, a moesoldeb cymeriad. Gwelir cysylltiad yn y fan hon â symudiadau crefyddol a bwysleisiai'r Gair a dehongliad unigol a neilltuol y Beibl, sef â'r Jansenyddion ymhlith y Catholigion a mudiadau annibynnol ymhlith y Protestaniaid. Y Gwir oedd sail yr aruchel. Ni ddylai technegau rhethreg ei gelu neu dynnu sylw oddi wrtho. Er fod Boileau yn aelod o un o'r carfanau a gystadlodd am bŵer yn llys Louis XIV, mae'n werth nodi fod ei bwyslais ar y Gwir yn creu bwch yn nghyfundrefn absoliwt yr Haul Frenin a'r propaganda o'i gwmpas.

Carlamodd yr aruchel yn bendramwnwgl i dir newydd yn y 18g. Ymhlith y rhai a olrhainai'r oleuedigaeth fel llwybr hir, hardd a chaled, ystyrid y Gwir gosodedig yn amheus. Teimlodd y Gwyddel Edmund Burke arswyd pleserus o flaen yr hyn a drechai ei allu i'w amgyffred, er enghraifft mynyddoedd geirwon neu foroedd diderfyn. Roedd Imanuel Kant yntau yn cymeradwyo ei safbwynt er, iddo ef, dyn oedd yr aruchel, nid mynydd na môr: y dyn a effeithiwyd gan y profiad oedd yn aruchel, a'r gallu i wrthsefyll grym natur yn arwydd o alluoedd cudd rheswm a moesoldeb. Roedd yr aruchel yn bwnc trafod poblogaidd ar hyd y 18g. Ychwanegwyd dyfnderoedd hanes, grymoedd dynion a duwiau, a thrais natur at y rhestr o bethau a allai daro dyn a'i llesmeirio.

Golygfa o *Triumph des Willens*, ffilm bropaganda Leni Riefenstahl, 1935

Yn fwy diweddar, magodd y cysyniad ystyron newydd, ond yn y bôn troelli o gwmpas tri philer a wnaethant – arddull aruchel, ystyr aruchel, anamgyffrededd aruchel – a'r cydbwysedd rhwng darostyngiad a dyrchafiad yn amrywio o'r naill begwn i'r llall. Daeth y cysyniad yn hanfod y celfyddydau yn ystod y 19g. Chwaraeodd rôl bwysig a pheryglus ymhlith arfau celfyddydol cenedlaetholwyr a thotalitarwyr yr 20g. Meddylier er enghraifft am olygfeydd diderfyn cymylau gwyn, torfeydd yn dathlu, a lluoedd milwrol yn gorymdeithio ar ddechrau ffilm bropaganda Natsïaidd *Triumph des Willens* Leni Riefenstahl. Mae cysylltiad cymhleth â cherddoriaeth Richard Wagner, a ddefnyddir yn y ffilm. Sbardunwyd adwaith cryf yn erbyn yr aruchel oherwydd y cysylltiadau hyn. Fel gair arall am ysgytiad pur yn ysgrifau'r ôl-fodernwyr y dychwelodd i'r llwyfan yn 1970au, awduron a feirniadodd rym cyfalafiaeth a chwysi traddodiadau difeddwl.

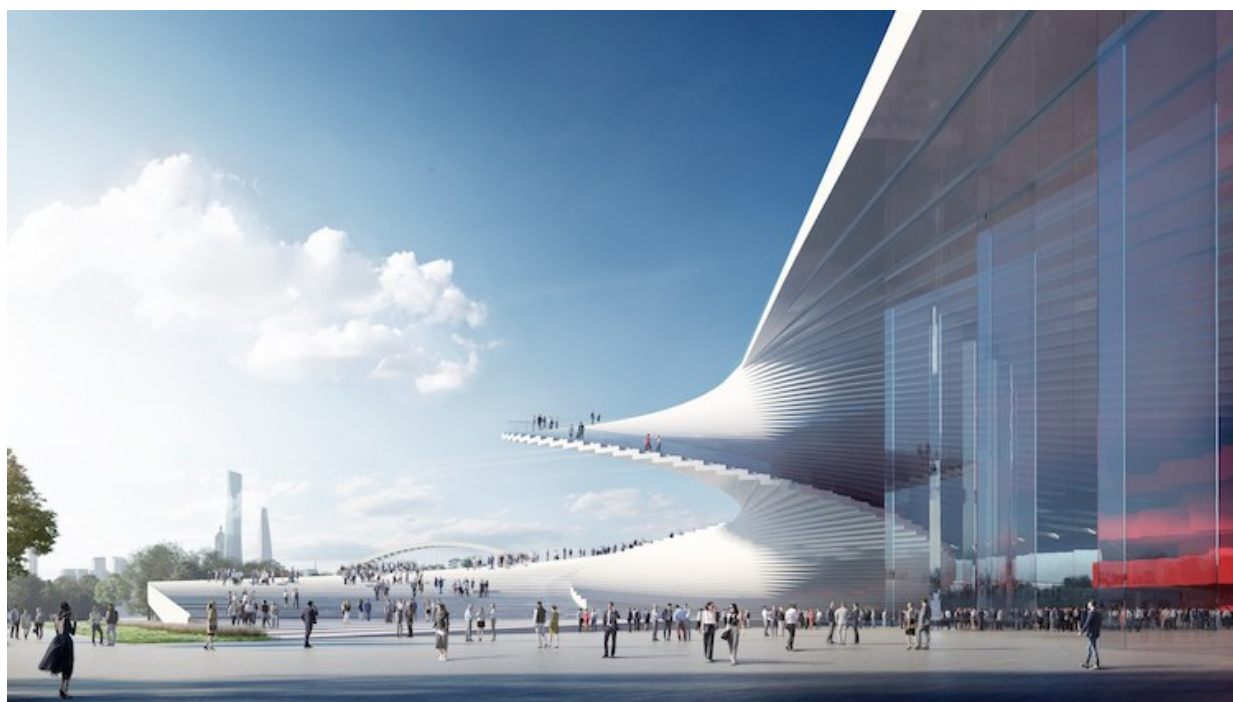
Swyddogaeth yr aruchel yng Nghymru

Amlinellwyd theori y gair 'aruchel' gan feddylwyr yr Almaen, Ffrainc, a Lloegr yn bennaf, ond disgrifiai dueddiadau oedd ar led ar draws Ewrop a thu hwnt. Beth am rôl yr aruchel yng Nghymru? Mae'n hawdd gweld crefft y beirdd fel rhan o draddodiadau arddull yr aruchel ac yng ngherdd 'Canu i Ddewi' gan Gwynfardd Brycheiniog (12g) ceir defnydd cynnar o'r gair, yn ôl Geiriadur Prifysgol Cymru: Gwyteluod aruchel, na(t) ny echwyt,/ Kreic Vuruna dec yma, tec y mynyt (*Gwaith Llywelyn Fardd I ac Eraill o Feirdd y Ddeuddegfed Garriŷ*).

Yn ôl traddodiad rhethreg roedd cysylltiad uniongyrchol rhwng arddull a phwnc. Os ceir ysblander, dylai'r geiriau sy'n mynegi hynny fod yn odidog. Cynrychiolai'r aruchel, felly, uchelder a grym yr Uchelwyr, fel ym mhob cwr o Ewrop ar y pryd. Os mai arddull oedd yr

aruchel, roedd yn naturiol bod cysylltiadau yn cael eu creu rhwng y celfyddydau. Cyfunir cerddoriaeth â barddoniaeth yn rhwydd, er enghraffit, fel rhan o weledigaeth moethusrwydd, a ehangwyd i amgylfred pob crefft arall. Ni fyddai'n ormod dweud y cynigiai'r llys brofiad amlgyfrwng. Estynwyd y feddylfryd hon i gynnwys crefftau na ystyrir heddiw yn gelfyddydau, ac roedd gweithwyr metel, gwehyddion, cogyddion ac ati yn rhan o ddiwydiant creu pleser ac arwyddo statws ar yr un pryd.

O wybod bod yr arddull aruchel yn cyd-fynd â phŵer gwleidyddol ac economaidd, nid yw'n syndod y bu perthynas gymhleth â'r arddull hwn yng Nghymru. Mae'r hanes yn adnabyddus a digon yw nodi y ceir olynwyr mwyaf trawiadol yr arddull aruchel heddiw yn ninasoedd Llundain, Efrog Newydd, Paris, Dubai, neu Shanghai, nid yng Nghaerdydd: mae Senedd San Steffan a'r Olwyn Fawr gyferbyn â hi yn cyfleu pŵer trwy gyfrwng maint a'r arian sydd yn rhoi bod i'r pethau hyn, heb sôn am arddull Neo-Gothig y Senedd. Mae nendyrau y ddinas fodern yn ddisgynyddion palasau a thai ymerodraethau mewn traddodiad lle mae'r llinell rhwng urddas a bombast (neu pathos a bathos) yn anodd ei diffinio. Ceir tueddiad chwyddiannol yn arddull yr aruchel, sy'n golygu y gall y mynegiant sydd yn taro'r cywair iawn heddiw ymddangos yn wan yfory. Tebyg bod geiriau wedi eu gwarchod rywfaint rhag y tueddiad hwn – nid oes angen arian mawr i ysgrifennu mewn arddull mawreddog – ond does dim dwywaith nad ydi'r celfyddydau eraill yn manteisio ar y berthynas rhwng cyfalafiaeth, technoleg flaengar, a'r blys cystadleuol i arddangos ar raddfa fawr, elfen sydd wrth galon bron pob gwlad a fu yn rym o bwys, a hynny ers dechrau gwareiddiad dynol.

Cynlluniau ar gyfer Tŷ Opera newydd Shanghai, i agor yn 2023 (MIR and Snøhetta)

Dweud yn dda a dweud yn fawr

Stori arall yw perthynas Cymru ag ystyr yr aruchel. Mae tensiwn wastad wedi bod rhwng 'dweud yn dda' a 'dweud yn fawr'. Mae'n bosibl gwneud y ddau ar yr un pryd, ond mae'n bosibl hefyd pwysleisio'r naill a cholli'r llall. Aeth beirniadu arddull yr aruchel yn rhemp ymhlith cylchoedd crefyddol annibynnol ar draws Ewrop a thu hwnt. Roedd William Williams

Pantycelyn, er enghraifft, yn cydweithio â beirdd ieithoedd eraill i fynegi eu cysylltiadau uniongyrchol â Duw. Mae Williams Pantycelyn yn olynydd mewn ffordd i Martin Luther ei hun, ymhlith eraill, a ysgrifennodd, fel y gwyddom, emynau i gyd-fynd ag alawon syml, naill ai wedi'u haddasu o alawon cyfarwydd neu wedi'u cyfansoddi.

Roedd cysylltiad agos ond cymhleth rhwng barddoniaeth a cherddoriaeth yn yr ymdrech i gyfleu ystyr yr aruchel. Gallai anghyffyrddoldeb cerddoriaeth olygu purder ysbrydol. Dywedodd Martin Luther mai dim ond ail i ddiwinyddiaeth yr oedd cerddoriaeth fel modd o agosáu at Dduw. Ond gallai'r gerddoriaeth fod yn beryglus petai'n tynnu sylw oddi wrth ystyr geiriau. Mynegodd bardd Almaenig oedd yn gyfoeswr i Pantycelyn, [Christian Fürchtegott Gellert](#), y broblem yn dda wrth drafod y defnydd o'i farddoniaeth gan un o'r cyfansoddwyr mwyaf ar y pryd, Carl Philipp Emanuel Bach (un o feibion J S Bach). Er fod gosodiadau pryddestau ysbrydol Gellert gan Bach yn nhraddodiad cân syml y 18g, roeddent yn ormodiaeth i Gellert ei hun, a ddefnyddiodd alawon emyn i fodelu ei benillion. Roedd gosodiadau Bach yn rhy anodd i bobl gyffredin eu perfformio, a gallai hyd yn oed eu gofynion ysgafn fynd yn ddifyrwch. Yn ystyr y geiriau y canfyddid yr aruchel yn ôl Gellert. Cynorthwyo rhywun i gyrraedd at yr ystyr hwn ac anwybyddu unrhyw anwastadedd yn y geiriau eu hunain oedd rôl y gerddoriaeth. Yn ei farn ef, cystadlu â'r farddoniaeth a wnaethai cerddoriaeth Bach yn hytrach na'i dwysáu.

Cyfeiriodd Gellert at sawl agwedd ar yr aruchel a geir mewn traddodiadau poblogaidd. Gallai cerddoriaeth ysbrydoli geiriau i'r graddau bod rhywun yn dechrau anghofio modd y cynhyrchu, sef y gerddoriaeth a'r geiriau eu hunain. Agwedd gyfranogol sydd ei hangen, pa bynnag ffordd y digwydd. Yn yr aruchel, mae'r gwahaniaethau rhwng perfformwyr a gwrandawyr, geiriau a cherddoriaeth, yn pylu ym mhrofiad ystyr, mewn perthynas ddwys a dilyd. Gall ddigwydd ym mhob dull cerddorol, ond tebyg y digwydd yn fwy rhwydd yn y traddodiadau plaen a diaddurn. Mae theori'r ystyr aruchel yn esbonio grym canu emynau, yn sicr, ond hefyd canu cymdeithasol, canu caneuon pop, ac ati, ar yr amod bod y rhai sy'n canu neu'n gwrando – mae'r angerdd yn bwysicach na'r math o weithgaredd – yn teimlo fod y geiriau yn siarad yn blaen (ond nid yn blwmp) ac yn tystio i wirionedd. Dyma'r union draddodiadau sydd wedi bod wrth galon hunaniaethau'r Cymry ers talwm. Oes cnewyllyn honiad dros hawl yr aruchel yn yr arwyddair 'Gwlad y Gân'?

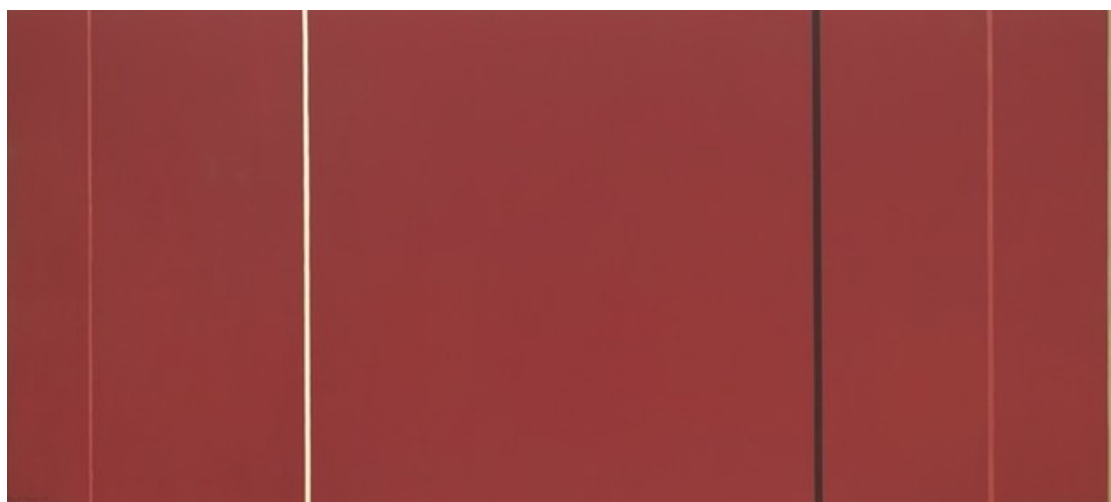
Gair mawr yw Gwirionedd. Er ei bod yn ddelfryd rymus a phwysig i'r aruchel, mae'n haeddu ei thrin ag amheuaeth hefyd. Mae [Thomas Weiskel](#) yn taro deuddeg mewn brawddeg o'i eiddo sydd yn cydbwyso ffydd a sgepsis: 'All versions of the sublime require a credible god-term, a meaningful jargon of ultimacy, if the discourse is not to collapse into "mere" rhetoric' (*The Romantic Sublime: Studies in the Structure and Psychology of Transcendence*, 1976). Beth yw sail dilysrwydd yr ystyr aruchel? Beth sydd yn sicrhau bod y Gwir yn wir ac nid yn eiriau gwag?

Yr aruchel yn arf i'r rhai ar yr ymylon

Yn y bôn, does dim ateb i'r cwestiwn. I'r rhai sydd yn grefyddol, gall Duw ddiwallu'r angen hwn. Ond mae posibiliadau eraill. Wedi diwedd y 18g, daethpwyd o hyd i sail yr aruchel yn y gwead rhwng iaith, cymuned a gwrthgyfalafiaeth. Awgrymodd iaith gysylltiad uniongyrchol rhwng mynegiant personol a doethineb cyfunol cymuned, yn enwedig mewn gwledydd a oedd yn ymladd yn erbyn gwlad a iaith mwy grymus. Roedd gwrthgyfalafiaeth yn cynnig addewid y byddai'r datganiad yn bur, heb ffuantrwydd neu rodres. Gall seiliau rhesymegol y triongl hwn edrych yn simsan ond ni amharodd rheswm fyth ar nerth ideoleg.

I'r gwrthwyneb i'r arddull aruchel, mae'r ystyr aruchel wedi bod yn arf i'r rhai ar yr ymylon. Does dim angen cyfalaf. Trwy gyfrwng brawddeg syml neu fynegiant cyffelyb, ymatebir i rym â grym. Daeth y triongl yn bwysig yn yr Almaen yn y 18g ymhlith awduron a oedd yn protestio yn erbyn ymarweddiad Ffrengig y pendefigion. Hyd yn oed heb ystyried pwysigrwydd traddodiad ystyr yr aruchel i Anghydfurfwyr, mae'n hawdd deall apêl yr ideoleg hon yng Nghymru hyd heddiw.

Yn hanes y celfyddydau cynrychiolir yr oes fodern fel arfer yn nhermau buddugoliaeth anamgyffrededd yr aruchel, a hynny am reswm da. Nid oes angen penderfynu os yw'r Gwir yn wir. Gogoneddir unigolyn gan deimladau annifiniol ond grymus sydd yn llenwi'r ysbryd. Ac mewn byd sydd yn anodd ei ddeall, gwell y celfyddydau hynny sydd yn mynegi cymhlethdod ac annirnadwydd y byd, yn ysblennydd neu ddychrynlyd.

Vir Heroicus Sublimis, 1951 (242.2 cm x 541.7 cm) gan Barnett Newman (Barnett Newman Foundation)

Mae rheswm i amau a fyddai hanes penodol Cymru yn cyd-fynd â'r hanes ehangach hwn, ac mae'n bosibl gweld hynny yn natblygiad y celfyddydau yng Nghymru a gwledydd eraill hefyd. Yn y 19g sbardunwyd newid ym mherthynas y celfyddydau gan ddyrchafiad delwedd o'r aruchel fel yr hyn sy'n rhoi mynegiant i'r annirnadwy. Daeth cerddoriaeth offerynnol heb eiriau neu destun yn fodel – y symffoni yn gyntaf, ond erbyn dechrau'r 20g, cerddoriaeth a oedd yn osgoi dosbarthiadau *genre*: er enghraifft gweithiau *Klavierstücke* Schoenberg a Stockhausen, *Notations* Boulez, a *4'33"* Cage. Dangosir yr un tueddiad tuag at haniaeth yn y celfyddydau gweledol, yn gyntaf gan dirluniau a ymhyfyrdai mewn lliwiau a ffurfiau, ac yna eto gan weithiau a fyddai'n osgoi dosbarthiadau *genre*. Penwyd mai'r aruchel oedd nod celf gan y mynegiadwr haniaethol Americanaidd Barnett Newman, mewn erthygl fer 'The Sublime is Now' (1948) ac â phaentiadau olew enfawr â theitlau a fynegai eu pethynas â'r aruchel (*Vir Heroicus Sublimis*, 1951; 242.2 cm x 541.7 cm) a'r profiad trawiadol sydd wrth galon yr aruchel (*Onement*, 1948), neu â cherddoriaeth (*Canto I-XVIII* – caneuon gweledol, ond heb eiriau).

Mae'n werth gofyn – fel ag y gwnaeth mewn ffordd enw'r arddangosfa *Going Modern: The Struggle for Abstract Art in Wales* yn yr Amgueddfa Genedlaethol yng Nghaerdydd yn 2012 – a ymunodd Cymru yn y traddodiadau hyn yn llwyr, er bod eithriadau i bob cyffredinoliad, wrth gwrs. Yn y 19g nid oedd yr un bri ar gerddoriaeth offerynnol ag ar ffurf y gân, a ni

phellhaodd paentiadau haniaethol mor bell oddi wrth ffurfiau penodol tirwedd a thirlun. Nid Cymru fyddai'r wlad gyntaf i glymu yr ystyr aruchel i'w thraddodiadau. Yn Ffrainc parhaodd traddodiad y gair syml, a ddaeth o neoglasuriaeth, ar ffurfiau gwahanol yn y cyfnod Rhamantaidd. Opera oedd *genre* pwysicaf y wlad honno, nid y symffoni.

Mae cymelliadau gwahanol dros ddatblygiad y celfyddydau ym mhob gwlad. Er bod cynseiliau Anghydfurfiol cryf i'r aruchel yng Nghymru, mae amgylchiadau gwleidyddol, cymdeithasol, ac economaidd yn cyfrannu at sefyllfa'r celfyddydau hefyd. Roedd pleserau 'anamgyffrededd aruchel' wastad fwy o fewn cyrraedd i'r bobl a oedd ag amser ar eu dwylo, a thueddfryd, addysg ac arian i synfyfrio. Hefyd, er gwaetha'r ddelwedd o'r artist newynog, roedd cysylltiad agos rhwng y celfyddydau modernyddol a chyfalaf. Unwaith eto, Llundain, Efrog Newydd (gweler yr Empire State Building yn y ddelwedd ar y chwith), a Pharis yw'r dinasoedd dan sylw.

Wrth gyflwyno braslun, nid oes cyfle i ymchwilio'n fanwl i'r ymddiddan amryfal rhwng delfrydau'r aruchel. Mae llinell niwlog rhwng gweithiau sydd yn cynrychioli'r arddull aruchel a gweithiau sy'n cynrychioli anamgyffrededd aruchel. Er yr anelodd J S Bach at y cyntaf, daeth ei weithiau yn ddelwedd yr ail gwta ganrif wedi ei farw. Ac er

bod delweddau yr ystyr aruchel a'r anamgyffrededd aruchel yn elyniaethus mewn egwyddor, yn ymarferol roeddent yn ymblethu â'i gilydd. Mae mellthith y bardd olaf dychmygol yn llun enwog Thomas Jones (*Y Bardd*, 1774) yn tarddu o ddatganiad syml a thrawiadol mewn cerdd o'r un enw gan Thomas Gray: dywed y bardd wrth Edward I, 'Be thine Despair, and sceptred Care; / To triumph, and to die, are mine'. Ar yr un pryd mae peryglon storm, anffurfiaeth mynyddoedd, a dyfnderau hanes yn bygwth y bardd sydd ar fin dangos ei fawredd trwy daflu ei hun oddi ar glogwyn.

Arferir adrodd hanes y celfyddydau fel llinell. Ond mewn gwirionedd, mae'n wead o arddulliau, strategaethau ac amcanion. Ymhlith y celfyddydau aruchel hyn sy'n taro fel mellten, beth yw patrwm arbennig y gwead Cymreig? Mae'r aruchel yn codi cwestiynau dyrys am berthynas pobl a chelfyddyd, yn gyntaf rhwng ystyr a'i fynegiant arddulliol, ac, yn ail, rhwng nodweddion gwrthrych (ai tirwedd, ai gwaith celf, ai rhywbeth arall?) a'r ymateb goddrychol iddynt. Er fod mynyddoedd a morlinau Cymru wedi ysbrydoli ers canrifoedd, mae'n bosibl gweld safle arbennig i'r aruchel ar sail y gair a'r gwirionedd, ac fel modd o gyfrathrebu yn syml ac yn blaen yng Nghymru. Os mai crefydd oedd sail y traddodiad yng Nghymru, mae'r aruchel hefyd wedi datblygu am resymau gwleidyddol ac economaidd. Ymddengys mai'r Gair a'r Gwir yw arglwydd yr aruchel yng Ngwlad y Gân.

Mae **Keith Chapin** yn Uwch-ddarlithydd yn Ysgol Cerddoriaeth, Prifysgol Caerdydd. Yn wreiddiol o Fairbanks, Alasga, mae wedi astudio ym Mhrifysgol Yale a Stanford gan weithio wedi hynny yn yr UD a Seland Newydd. Ers symud i Gymru, mae wedi bod yn dysgu Cymraeg.

Mae *O'r Pedwar Gwynt* yn gyhoeddiad annibynnol. Mae pob **tany**sgrifiad a **chy**franiad yn hynod werthfawr wrth geisio sicrhau dyfodol llewyrchus i'r cylehgrawn.

O wybod bod yr arddull aruchel yn cyd-fynd â phŵer gwleidyddol ac economaidd, nid yw'n syndod y bu perthynas gymhleth â'r arddull hwn yng Nghymru

Dyddiad cyhoeddi: 04-12-2019

Yn ôl i frig y dudalen

f t +